

## ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

**О. Микула, к. е. н.**

*ORCID ID: 0000-0003-4960-9485*

**М. Сусак**

*ORCID ID: 0009-0004-0093-5321*

*Львівський національний університет природокористування*

<https://doi.org/10.31734/architecture2025.26.097>

### **Микула О., Сусак М. Вдосконалення землеустрою меліорованих земель**

Проведено аналіз змін нормативно-методичного забезпечення землеустрою. Встановлено основні зміни щодо переліку видів землеупорядної документації відповідно до Закону України «Про землеустрій», які, зокрема, стосуються вилучення з переліку загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель та проєктів землеустрою щодо створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь і землекористувань.

Визначено недосконалість системи проєктних розробок на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях в частині врахування фактичного стану меліорованих земель та перспектив збільшення їхніх площ, розширення та реконструкції наявних мереж. Встановлено, що містобудівна документація: комплексні плани просторового розвитку території територіальної громади, генеральні плани населених пунктів, детальні плани території, які є одночасно і містобудівною документацією, також не враховують схвалені урядом України стратегії зрошення та дренажу і план розвитку іригаційного комплексу.

Запропоновано враховувати в документах з планування територій на державному рівні, Генеральній схемі планування території України, схемах планування окремих частин території України, схем планування окремих частин території України, схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів. Варто повернутися до розробки загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель. У цих документах повинно бути комплексно розглянуте питання розвитку гідротехнічних, культуртехнічних, агротехнічних, хімічних, агролісотехнічних меліорацій, визначені конкретні площі, які потребують відповідних меліоративних заходів, та черговість розробки робочих проєктів землеустрою в комплексних планах просторового розвитку території територіальної громади. Головний акцент при цьому має бути зроблено не на інженерну підготовку та захист територій, а на розробку заходів зі збереження й підвищення родючості ґрунтів завдяки проведенню різних видів меліорацій. Це дасть змогу комплексно підійти до проблем організації використання та охорони земель.

**Ключові слова:** проєкти землеустрою, меліорація, меліоровані землі, містобудівна документація.

### **Mykula O., Susak M. Improving land management of reclaimed lands**

An analysis was conducted on the changes in regulatory and methodological support for land management in Ukraine. The key updates pertain to the types of land management documentation as specified by the Law of Ukraine "On Land Management." Notably, this law has removed national and regional programs for land use and protection, as well as certain land management projects, and introduced new regulations regarding land tenure and land use.

The study identified shortcomings in the project development system at national, regional, and local levels, particularly in relation to the actual state of reclaimed lands and the potential for expanding these areas. It also highlighted issues with urban planning documentation - such as comprehensive plans for territorial community development, master plans for settlements, and detailed territorial plans - which fail to account for the irrigation and drainage strategies approved by the Government of Ukraine and the broader development plan for the irrigation complex.

To improve this situation, it is recommended that state-level territorial planning documents incorporate the General Scheme of Planning for the Territory of Ukraine as well as planning schemes for individual regions, districts, and the Autonomous Republic of Crimea. There is also a call to reinstate the development of national and regional programs for land use and protection. These documents should address the development of hydrotechnical, cultural, agrotechnical, chemical, and agroforestry land reclamation efforts. They must identify specific areas that require targeted land reclamation measures and outline the necessary steps for developing working land management projects as part of the comprehensive plans for spatial development of territorial communities. The primary focus should shift away from merely engineering protections of territories and instead prioritize measures to preserve and enhance soil fertility through various types of land reclamation. This comprehensive approach will help address the challenges of organizing land use and protection effectively.

**Keywords:** land management projects, land reclamation, reclaimed land, urban planning documentation.

**Постановка проблеми.** Використання земель сільськогосподарського призначення на різних етапах історичного розвитку визначалось виходячи не тільки з економічних міркувань, а й з міркувань соціальних та екологічних. У 70-х роках минулого століття значні фінансові ресурси були скеровані на потреби меліорації (осушення земель на Заході України та зрошення в Південно-східній частині), а вже в другій половині 80-х років пріоритетними стали збереження довкілля й активна критика проведених на попередньому етапі меліоративних заходів.

В Україні обліковується 5485,3 тис. га меліорованих земель, зокрема 2178,3 тис. га зрошуваних і 3307 тис. га осушуваних земель з відповідною меліоративною інфраструктурою.

Наявні водогосподарська та меліоративна інфраструктури (забезпеченість водними ресурсами, пропускна здатність магістральних та розподільних каналів, кількість і продуктивність різних за призначенням насосних станцій тощо) є достатніми для забору й подачі води для поливу не менш як 1,5–1,8 млн га, відведення надлишкових вод у весняний період з території площею понад 3 млн га та водорегулювання на площі понад 1 млн га [13].

Реформування земельних відносин в Україні у 1990–2010 роках підвищило політичне, економічне й соціальне значення землі, забезпечило включення її в економічний оборот. Це потребувало не тільки вдосконалення економічного механізму господарювання на землі, а й створення оптимальних екологічних умов, зокрема завдяки вдосконаленню землеустрою. Значного вдосконалення зазнала законодавча та нормативна база в галузі землеустрою. У цих умовах особливого значення набуває формування чіткої, науково обґрунтованої методології й методики землеустрою та її імплементація в нормативну базу і проєктно-виробничу діяльність.

Земля – основний засіб виробництва в сільському господарстві, тому вибір ефективних форм організації і механізму функціонування землекористування за допомогою розробки проєктної документації із землеустрою є однією з умов подальшого розвитку земельних відносин та ефективного вітчизняного аграрного сектору. Тому основні напрями й першочергові завдання вдосконалення землеустрою є важливими з позиції соціально-економічного розвитку України.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням наукового обґрунтування землеустрою в різний час було присвячено роботи таких

науковців, як П. Ф. Веденічев, С. П. Войтенко, М. О. Володін, В. В. Горлачук, Д. С. Добряк, П. Г. Казьмір, А. А. Мицай, Л. Я. Новаковський, А. М. Третяк та ін. [1–5; 14; 15]. Незважаючи на ґрунтовні дослідження базових підходів у сфері землеустрою, залишається багато дискусійних та малодосліджених аспектів його здійснення.

**Постановка завдання.** Метою нашого дослідження є вдосконалення нормативно-методичного забезпечення землеустрою як основного елементу забезпечення раціонального використання та охорони меліорованих земель.

**Виклад основного матеріалу.** До Закону України «Про землеустрій» [6], який був прийнятий Верховною Радою України 22 травня 2003 року і набрав чинності 08 липня 2003 року, було внесено зміни більш ніж сорока законами. Це свідчить про те, що законотворці розуміють важливе значення землеустрою для забезпечення раціонального використання земель і постійно його вдосконалюють.

Аналіз змін до Закону України «Про землеустрій» [6] показує, що перелік документів на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях зазнав істотних змін. Вилучено з переліку документацію із землеустрою щодо визначення державного кордону України, не входить до проведення землеустрою на загальнодержавному та регіональному рівнях розробка загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель. Деталізовано перелік видів робочих проєктів землеустрою, розширено перелік технічної документації із землеустрою (щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), щодо встановлення меж частини земельної ділянки, на яку поширюється право суборенди, сервітуту, щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів, щодо поділу та об'єднання земельних ділянок, щодо інвентаризації земель, щодо встановлення меж режимоутворювальних об'єктів культурної спадщини) (табл.).

Зміни в переліку землепорядної документації на загальнодержавному та регіональному рівнях не узгоджуються зі статтею 184 Земельного кодексу [2], яка визначає, що землеустрій передбачає розробку загальнодержавної і регіональних програм використання та охорони земель, а стаття 48 передбачає, що до участі в обговоренні загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, схем землеустрою адміністративно-територіальних одиниць залучають представників громадських організацій та об'єднань громадян.

**Види землепорядної документації відповідно до Закону України «Про землеустрій»[6]**

| Землеустрій на загальнодержавному та регіональному рівнях                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 2                                                                                                                                                                                                    |
| на 01.02.2025                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | на 08.07.2003                                                                                                                                                                                        |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Документація із землеустрою щодо визначення державного кордону України                                                                                                                               |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Встановлення в натурі (на місцевості) державного кордону України                                                                                                                                     |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Загальнодержавні і регіональні програми використання та охорони земель                                                                                                                               |
| Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад (району, територіальної громади, села, селища, міста)                                                                                                                | Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних утворень                                                                          |
| Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території                                                                                                                                                                                            | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| Проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць                                                                                                                                                                                                                                         | Проекти землеустрою щодо встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних утворень                                                                                                            |
| Проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад                                                                                                                                                                                                                                                        | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів | Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення |
| Землеустрій на місцевому рівні                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                      |
| Проекти землеустрою                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                      |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | щодо формування земель комунальної власності територіальних громад і проекти розмежування земель державної та комунальної власності населених пунктів                                                |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | щодо створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь і землекористувань                                                                                                                      |
| щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій                                                                                                                                                                                                                       | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| щодо організації території земельних часток (паїв)                                                                                                                                                                                                                                                                               | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| щодо відведення земельних ділянок                                                                                                                                                                                                                                                                                                | щодо відведення земельних ділянок                                                                                                                                                                    |
| щодо впорядкування території для містобудівних потреб                                                                                                                                                                                                                                                                            | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь                                                                                                                                                                                                                                                 | що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь                                                                                                                     |
| щодо впорядкування території населених пунктів                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів                                                                                                                                   |
| Робочі проекти землеустрою                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                      |
| з рекультивациі порушених земель                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| зняття та перенесення родючого шару ґрунту                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| консервації деградованих та малопродуктивних угідь                                                                                                                                                                                                                                                                               | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |
| поліпшення сільськогосподарських і лісогосподарських угідь                                                                                                                                                                                                                                                                       | Норма відсутня                                                                                                                                                                                       |

| 1                                                                                                                                                                                                         | 2                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами | Норма відсутня                                                                                           |
| Технічна документація із землеустрою                                                                                                                                                                      |                                                                                                          |
| щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості)                                                                                                                            | Технічна документація із землеустрою щодо складання документів, що посвідчують право на земельну ділянку |
| щодо встановлення меж частини земельної ділянки, на яку поширюється право суборенди, сервітуту                                                                                                            | Норма відсутня                                                                                           |
| щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів                                                                                                                                            | Норма відсутня                                                                                           |
| щодо поділу та об'єднання земельних ділянок                                                                                                                                                               | Норма відсутня                                                                                           |
| щодо інвентаризації земель                                                                                                                                                                                | Норма відсутня                                                                                           |
| щодо встановлення меж режимоутворювальних об'єктів культурної спадщини                                                                                                                                    | Норма відсутня                                                                                           |
| Норма відсутня                                                                                                                                                                                            | Спеціальні тематичні карти і атласи стану земель та їх використання                                      |

Земельний кодекс (стаття 67) передбачає, що за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, фінансуються розробка загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель [2].

Відповідно до статей 8–12 Земельного кодексу України, організація землеустрою належить до повноваження обласних рад, Київської і Севастопольської міських рад, районних рад та сільських, селищних, міських рад і їх виконавчих органів. Кабінет Міністрів України має повноваження щодо організації здійснення землеустрою, повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцевих державних адміністрацій полягають у координації здійснення землеустрою [2].

Попри кардинальні зміни, пов'язані з переглядом підходів до ролі меліорації, які відбулися на державному, зокрема законодавчому, рівні, прийняття низки змін до законодавчих актів, зокрема до Закону України «Про меліорацію земель» [10], прийняття Закону України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» [12], розробка проєктів землеустрою не зазнала істотних змін у частині врахування наявної інженерної інфраструктури міжгосподарських та внутрішньогосподарських меліоративних систем, особливостей експлуатації меліоративних мереж.

Так, робочі проєкти землеустрою щодо поліпшення стану сільськогосподарських угідь і лісових земель відповідно до «Правил розроблення робочих проєктів землеустрою» [9]

передбачають: нанесення родючого шару ґрунту; культивування сидеральних культур; докорінне та поверхневе поліпшення стану сіножатей і пасовищ; запровадження безполіцевого обробітку ґрунту; землювання, щілювання ріллі, сіножатей, пасовищ; глибоке розпушування запливаючих ґрунтів; внесення мікробіологічних препаратів, регуляторів росту рослин, мікродобрив, торфу та торфокомпостів, сапропелю, озерних та річкових мулів; проведення хімічної меліорації ґрунтів (вапнування, гіпсування) та інших заходів зі збереження й підвищення родючості ґрунтів; розкорчовування списаних багаторічних насаджень.

Незважаючи на те, що Закон України «Про меліорацію земель» визначає такі основні види меліорації земель, як гідротехнічна, культуртехнічна, хімічна, агротехнічна, агролісотехнічна [10], а під час розроблення проєктів меліорації земель обов'язково визначається комплексний підхід до здійснення меліоративних заходів, як бачимо, навіть у робочих проєктах землеустрою відсутній комплексний підхід до меліоративних заходів.

Якщо на рівні робочих проєктів землеустрою передбачені певні меліоративні заходи, то для землевпорядної документації вищого рівня цього не регламентовано.

Окремого підходу потребує аналіз змісту містобудівної документації в частині узгодження заходів з меліорації земель та заходів, передбачених цими проєктними розробками. Стаття 16 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [11] передбачає, що планування

територій на місцевому рівні здійснюється за допомогою розроблення й затвердження комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів і детальних планів території, їх оновлення та внесення змін до них. Ці плани відповідно до законодавства є одночасно містобудівною документацією на місцевому рівні та землевпорядною документацією.

Проектні рішення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади містять відомості про заходи з інженерної підготовки та захисту територій.

Розділ «Інженерна підготовка і захист територій» містить інформацію про існуючий та перспективний стан інженерної підготовки і захисту території, а також обґрунтування проектних рішень про інженерний захист території від розвитку небезпечних природних процесів, розміщення сучасних і проектних гідротехнічних (гідроінженерних) споруд, протишумових, протиповеневих, протиселевих, протилавинних, протиерозійних та інших інженерних споруд спеціального призначення, аварії на яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій, інженерної підготовки території, протишумових, протиповеневих, протиселевих, протилавинних, протиерозійних заходів, рекультивації порушених земель, зокрема меліорації, виторфовування, розчистки, регулювання стоку річок, створення штучних водойм, зниження рівня забруднення та засмічення вод, днопоглиблювальних робіт на водних об'єктах [8]. Як бачимо, і в містобудівній документації відсутній комплексний підхід до розробки меліоративних заходів, особливо з позиції розвитку аграрного сектору економіки.

**Висновки.** Проведений аналіз наявної нормативно-методичної бази землеустрою дає підстави для висновків про недостатність підходів до особливостей врахування меліоративного стану земель у процесі розробки проектів землеустрою та містобудівної документації, пов'язаної з використанням земель. У зв'язку з цим пропонується враховувати в документах з планування територій на державному рівні, Генеральній схемі планування території України, схемах планування окремих частин території України схем планування окремих частин території України, схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів. Варто повернутися до розробки загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель. У цих документах повинно бути комплексно розглянуте

питання розвитку гідротехнічних, культуртехнічних, агротехнічних, хімічних, агролісотехнічних меліорацій, визначені конкретні площі, які потребують відповідних меліоративних заходів, та черговість розробки робочих проектів землеустрою в комплексних планах просторового розвитку території територіальної громади. Головний акцент при цьому має бути зроблено не на інженерну підготовку та захист територій, а на розробку заходів зі збереження й підвищення родючості ґрунтів за допомогою проведення різних видів меліорацій. Це дасть змогу комплексно підійти до проблем організації використання та охорони земель.

### Бібліографічний список

1. Добряк Д. С., Бабміндра Д. І., Карплюк І. Р. Сучасний землеустрій – основоположний державний механізм управління в галузі використання та охорони земельних ресурсів у ринковому середовищі. *Землеустрій і кадастр*. 2011. № 1. С. 3–9.
2. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14?find=1&text=%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%83%D1%81#w1\\_233](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14?find=1&text=%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%83%D1%81#w1_233) (дата звернення: 11.01.2025).
3. Новаковський Л. Я. Шляхи становлення і розвитку сучасного землевпорядкування. *Землевпорядкування*. 2007. № 2. С. 3–12.
4. Новаковський Л. Я. Нормативно-технічне забезпечення землеустрою в Україні. *Землевпорядний вісник*. 2014. № 9. С. 12–15.
5. Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні / А. М. Третяк, В. М. Третяк, І. П. Гетманьчик, Л. А. Гунько. *Агроекономіка*. 2021. № 11. С. 3–10. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/11037> (дата звернення: 11.01.2025).
6. Про землеустрій: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 36. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 11.01.2025).
7. Про затвердження довгострокового плану розвитку іригаційного комплексу України до 2050 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2025 р. № 280-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2025-%D1%80> (дата звернення: 11.01.2025).
8. Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 вер. 2021 р. № 926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
9. Про затвердження Правил розроблення робочих проектів землеустрою: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лют. 2022 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.01.2025).

10. Про меліорацію земель: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 11. Ст. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text> (дата звернення: 11.01.2025).

11. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 34. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17?find=1&text=%D0%BF%D1%> (дата звернення: 11.01.2025).

12. Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2023. № 16. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2079-20#Text> (дата звернення: 06.01.2025).

13. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серп. 2019 р. № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.01.2025).

14. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Третяк Н. А. Трансформація Закону України «про землеустрій»: проблеми і перспективи. *Ефективна економіка*. URL:

<https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/11646/1/%d0%a2%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%81%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f%20%d0%b7%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%83%20%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8.pdf> (дата звернення: 06.01.2025).

15. Третяк А. М., Третяк В. М. Концептуальні підходи землевпорядкування щодо відновлення та розвитку землекористування територіальних громад в Україні у післявоєнний період. *EDITORIAL BOARD*. С. 233. URL: [https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=xr1pEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA233&ots=a2Ek5fWnw3&sig=7u-4r8Nic8WCJJkEmzyrKhmjK9Y&redir\\_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=xr1pEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA233&ots=a2Ek5fWnw3&sig=7u-4r8Nic8WCJJkEmzyrKhmjK9Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false) (дата звернення: 06.01.2025).

*Стаття надійшла 15.02.2025*